

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 5 มกราคม 2539

อาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพ

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยมีความคล้ายและความแตกต่างจากโสเภณี ในขณะที่โสเภณีได้ชื่อว่าเป็นอาชีพเก่าแก่ที่สุดในโลก อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพค่อนข้างใหม่ในประเทศไทย แม้ว่ามหาวิทยาลัยจะมีอายุชั้เกือบ 80 ปี แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยกลับเป็นอาชีพที่มีอายุชั้เพียง 40 ปีเศษเท่านั้น

การที่อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพค่อนข้างใหม่นั้นเป็นผลจากการครอบงำของ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ กลุ่มขุนนางนักวิชาการ (technocrats) ไม่เพียงแต่ยึดกุมกระบวนการกำหนดนโยบายเท่านั้น หากยังยึดครองมหาวิทยาลัยด้วย มหาวิทยาลัยของรัฐจึงขาดอาจารย์ประจำในช่วงแรก เนื่องจากกลุ่มขุนนางนักวิชาการยึดกุมการจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยของรัฐ และได้รับผลประโยชน์ทั้งในรูปตัวเงินและรูปอื่นจากการนั้น จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ไม่สนับสนุนนโยบายการสร้างอาจารย์ของมหาวิทยาลัย แม้ว่ามหาวิทยาลัยในยุคแรกเริ่มจะมีอาจารย์ประจำอยู่บ้าง แต่เป็นเพียงส่วนน้อย อาจารย์ผู้บรรยายเกือบทั้งหมดเป็นขุนนางนักวิชาการจากกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ

การที่ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ ยึดครองมหาวิทยาลัยของรัฐได้ ก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการ ในประการสำคัญก็คือ มหาวิทยาลัยไม่สามารถทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ผลิตองค์ความรู้ด้านต่างๆแก่สังคมไทย เนื่องจากมหาวิทยาลัยมีเฉพาะแต่กิจกรรมการเรียนการสอน หมายกิจกรรมด้านการวิจัยและการพัฒนาไม่ แม้แต่ในด้านการเรียนการสอน วิชาที่สอนในมหาวิทยาลัยมักจะมีเนื้อหาที่ล้าหลัง ด้วยเหตุที่กลุ่มขุนนางนักวิชาการไม่สามารถติดตามความก้าวหน้าทางวิชาการได้ เนื้อหาวิชาที่สอนจึงเป็นเรื่องที่ผู้สอนได้เรียนรู้แต่เมื่อยังเป็นนักศึกษา และล้าหลังตามอายุชั้ของผู้สอน

การยึดกุมมหาวิทยาลัยของ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ ไม่เพียงแต่ทำให้มหาวิทยาลัยล้าหลังทางวิชาการเท่านั้น หากทว่ายังทำลายวัฒนธรรมการวิพากษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้เพราะเหตุว่า กลุ่มขุนนางนักวิชาการได้อาศัยมหาวิทยาลัยเป็นองค์กร ‘กล่อมเกล่า’ ความคิดของนิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็น

ผู้นำของสังคมในอนาคต อย่างน้อยที่สุดให้เห็นดีเห็นงามกับนโยบายด้านต่างๆของรัฐบาล กระบวนการขัดเกลาทัศนคติของนิสิตนักศึกษามีส่วนสำคัญในการทำลายวัฒนธรรมการวิพากษ์ ดังจะเห็นได้ว่า ในยุคสมัยที่มหาวิทยาลัยตกอยู่ในความครอบงำของ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ มหาวิทยาลัยไม่เพียงแต่ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำสังคมและตั้งคำถามเกี่ยวกับระบบต่างๆ ที่เป็นอยู่ในสังคมเท่านั้น แม้แต่การวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล ก็ยังเป็นปรากฏการณ์ที่หายากยิ่งอีกด้วย

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มหาวิทยาลัยต่างๆเริ่มมีการสร้างอาจารย์ประจำอยู่บ้าง แต่การสร้างอาจารย์ประจำระลอกสำคัญเกิดจากการผลักดันจากต่างประเทศ บรรดาสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศล้วนถูกผูกมัดให้มียุทธศาสตร์การสร้างอาจารย์ประจำ ดังจะเห็นได้จากกรณีของวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร หลังปี 2497 คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ช่วงต้นทศวรรษ 2500 ซึ่งเมื่อแยกตัวมาเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2510 ก็ยังคงดำรงนโยบายการสร้างอาจารย์ประจำสืบต่อมา มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในช่วงปลายทศวรรษ 2500 นโยบายการสร้างอาจารย์ประจำผุดขึ้นในสถาบันอุดมศึกษาที่ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ แต่การขยายการดำเนินนโยบายดังกล่าวนี้ไปสู่สถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ เป็นไปอย่างเชื่องช้ายิ่ง

ดังนั้น หากจะกล่าวว่า กำเนิดของอาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพเกิดจากการผลักดันจากต่างประเทศคงไม่ผิดนัก หากปราศจากความช่วยเหลือจากต่างประเทศย่อมยากที่จะมีการผลิตอาจารย์ประจำอย่างมีแบบแผนและเป็นไปตามขั้นตอนได้

ความช่วยเหลือจากต่างประเทศมิใช่เหตุปัจจัยสำคัญประการเดียวในการวางพื้นฐานสำหรับอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมด้วยการวางแผนจากส่วนกลางนับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา นับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผลักดันให้อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเติบโต มหาวิทยาลัยขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่หนึ่ง (2504-2509) และฉบับที่สอง (2510-2514) เพื่อผลิตกำลังคนรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจ ยิ่งเมื่อมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาคในปลายทศวรรษ 2500 ด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้มีความต้องการอาจารย์มหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอีกมาก การเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ ต้องปล่อยบังเหียนการยึดกุมมหาวิทยาลัย เพราะมหาวิทยาลัยภายใต้การยึดกุมของ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ จะไม่สามารถผลิตกำลังคนสนองความต้องการ และรองรับการเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างพอเพียง

การต่อสู้ระหว่าง 'สำนักวิชาการขุนนาง' กับ 'สำนักวิชาการมหาวิทยาลัย' ปรากฏตลอดทศวรรษ 2500 'สำนักวิชาการมหาวิทยาลัย' เรียกร้องให้มหาวิทยาลัยต้องมีอาจารย์ประจำ และลดการพึ่งพิงอาจารย์พิเศษ การที่มีวิวาทะเช่นนี้เกิดขึ้นย่อมเป็นดัชนีบ่งบอกถึงการก่อเกิดของอาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพ เพราะแต่เดิมการสอนหนังสือในมหาวิทยาลัยมิใช่อาชีพ หากแต่เป็นงานอดิเรกของกลุ่มขุนนางนักวิชาการในสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ อาจารย์ประจำมีฐานะอ่อนด้อยกว่าขุนนางนักวิชาการในหลายต่อหลายกรณี อาจารย์ประจำทำแต่งานธุรการ และต้องรับใช้ขุนนางนักวิชาการที่เป็นอาจารย์ผู้บรรยายลักษณะวิชาต่างๆ

การเรียกร้องศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิแห่งอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยยังคงปรากฏต่อมาในช่วงต้นทศวรรษ 2510 ครั้งถึงปลายทศวรรษ 2510 ก็ปรากฏชัดแจ้งว่า มหาวิทยาลัยของรัฐสละหลุดจากแอกของ 'สำนักวิชาการขุนนาง' เพราะแม้แต่คณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ต่างยอมรับนโยบายการผลิตอาจารย์ประจำ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การก่อเกิดของอาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพเป็นปรากฏการณ์ค่อนข้างใหม่ หาก 'สำนักวิชาการขุนนาง' สามารถครอบงำมหาวิทยาลัยต่อไปได้ สถานะแห่งอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยย่อมยากจะเกิดขึ้นได้ แรงกดดันจากต่างประเทศและการขยายตัวของระบบอุดมศึกษา ประกอบกับการเรียกร้องของ 'สำนักวิชาการมหาวิทยาลัย' มีส่วนในการเสริมสร้างสถานะแห่งอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย แต่การที่มหาวิทยาลัยสามารถสละหลุดจากแอกของ 'สำนักวิชาการขุนนาง' ได้เร็วกว่าที่ควรจะเป็น ก็เป็นเพราะการผลักดันของขุนนางนักวิชาการด้วย เพราะภายในกลุ่มขุนนางนักวิชาการนั่นเอง มีผู้เห็นความจำเป็นที่มหาวิทยาลัยต้องมีอาจารย์ประจำ และผลักดันให้รัฐบาลยอมรับนโยบายการผลิตอาจารย์ประจำ

การเติบโตใหญ่ของอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยก่อให้เกิดผลกระทบอย่างน้อย 2 ด้าน ด้านหนึ่งก็คือ มหาวิทยาลัยเริ่มมีบทบาทในการผลิตองค์ความรู้สาขาวิชาต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่ต้องพึ่งพาองค์ความรู้จากต่างประเทศเพียงอย่างเดียว อีกด้านหนึ่งก็คือ อาจารย์มหาวิทยาลัยเริ่มมีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล และตั้งคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมไทย บทบาทดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2500 และยิ่งชัดเจนมากขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเดือนตุลาคม 2516 จนอาจกล่าวได้ว่า ณ บัดนี้สังคมไทยคาดหวังบทบาทของอาจารย์มหาวิทยาลัยในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งแตกต่างจากช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ที่ไม่มีบทบาทในการชี้นำสังคมแต่ประการใด

แต่การที่มหาวิทยาลัยเร่งรับอาจารย์ก็เป็นดาบสองคม กระบวนการกลั่นกรองที่หย่อนยานทำให้ผู้ที่ขาดฉันทะทางวิชาการและความรับผิดชอบหลุดเข้าสู่อาชีพอาจารย์

มหาวิทยาลัยจำนวนมาก ยิ่งเมื่อมหาวิทยาลัยกำหนดภาระงานสอนแต่พอสมควร เพื่อให้อาจารย์มหาวิทยาลัยมีเวลาในการศึกษาค้นคว้าและวิจัยเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ กลับเปิดโอกาสให้ ‘นักฉวยโอกาส’ ก้าวเข้าสู่อาชีพอาจารย์ โดยที่ทำงานสอนแต่เพียงน้อยนิด แล้วใช้เวลาที่เหลือในการประกอบอาชีพอื่นที่มีเชิงานวิชาการ สำหรับ ‘นักฉวยโอกาส’ เหล่านี้ อาชีพอาจารย์เป็นเพียงอาชีพสำรองเท่านั้น คนเหล่านี้ต้องการตรา ‘อาจารย์มหาวิทยาลัย’ เพียงเพื่อยกสถานะของตนในสังคม และใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ

การเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาเศรษฐกิจ ในด้านหนึ่งช่วยให้มหาวิทยาลัยหลุดหลุดจากแอกของ ‘สำนักวิชาการขุนนาง’ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างความเสื่อมถอยแก่มหาวิทยาลัย เมื่อมหาวิทยาลัยไม่สามารถก้าวตามทันกระบวนการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น

เมื่ออาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเริ่มก่อเกิดขึ้น ภาคเอกชนยังมีขนาดไม่ใหญ่นัก เงินเดือนในภาคเอกชนแตกต่างจากภาครัฐบาลไม่มาก มหาวิทยาลัยสามารถดูดซับคนชั้นมัธยมองเข้ามาเป็นอาจารย์ได้ไม่ยากนัก สถานะของอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยค่อนข้างสูงส่งอย่างน้อยจนถึงต้นทศวรรษ 2510 คลื่นเศรษฐกิจเถาโถมกระหน่ำมหาวิทยาลัยเมื่อก้าวเข้าสู่ทศวรรษ 2520 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤติการณ์เงินคังคลังระหว่างปีงบประมาณ 2523-2525 และรัฐบาลต้องดำเนินการรัดเข็มขัดทางการคลังตลอดช่วงเวลาระหว่างปีงบประมาณ 2525-2531 มหาวิทยาลัยต้องตกต่ำลงดุจเดียวกับหน่วยราชการอื่นๆ การขาดสภาพคล่องในภาครัฐบาลทำให้ไม่สามารถปรับโครงสร้างอัตราเงินเดือนให้เท่าทันอัตราเงินเฟ้อ ข้าราชการกลายเป็น ‘คนจนยุคใหม่’ ความซอ้เริ่มถึงอาจารย์มหาวิทยาลัยด้วย ในขณะที่ภาคเอกชนยังคงเติบโตทางเศรษฐกิจต่อไป เงินเดือนและผลตอบแทนการใช้แรงงานในภาคเอกชนสูงกว่าภาครัฐบาล 2-3 เท่า ยิ่งเมื่อเกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่ (Bubble Economy) นับตั้งแต่ปี 2529 เป็นต้นมา ความแตกต่างของผลตอบแทนการใช้แรงงานเพิ่มเป็น 5-6 เท่า มหาวิทยาลัยต้องเผชิญปัญหาสมองไหล คลื่นเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญในการทำลายความเป็นครูและความรับผิดชอบของอาจารย์มหาวิทยาลัย ซึ่งจำนวนไม่น้อยกระโดดเข้าไปแก๊งกำไรซื้อขายที่ดินและหลักทรัพย์ ณ บัดนี้ วิทยาลัยแห่งชุมชนวิชาการได้มลายหายไปจากมหาวิทยาลัยเสียแล้ว

แต่คลื่นเศรษฐกิจมิใช่มีรสุมลูกเดียวที่กระหน่ำมหาวิทยาลัย เพราะในช่วงเวลาเดียวกันนี้ สังคมไทยต้องเผชิญกับคลื่นสารสนเทศด้วย อาจารย์มหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยกระโดดเข้าสู่ธุรกิจสารสนเทศ บ้างก็จัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ และบ้างก็ประกอบธุรกิจการวิจัยและการให้คำปรึกษา

แม้ว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยจะเป็นอาชีพค่อนข้างใหม่เมื่อเทียบกับโสภณีย์ แต่อาจารย์จำนวนไม่น้อยก็ขายตัวไม่ต่างจากโสภณีย์ เพียงแต่ว่าโสภณีย์ขายตัวด้วยภาวะจำยอม แต่อาจารย์มหาวิทยาลัยจำนวนไม่น้อยมีเพียงแต่ขายตัวเท่านั้น หากทว่ายังขายจิตวิญญาณอีกด้วย ในยุคเผด็จการ/คณาธิปไตย อาจารย์จำนวนไม่น้อยเข้าไปช่วยค้ำจุนระบอบการปกครองดังกล่าว ในยุคที่นักเลือกตั้งครองเมือง อาจารย์จำนวนไม่น้อยอีกเช่นกันที่เข้าไปเป็น 'เครื่องประดับ' ของนักเลือกตั้งผู้ทรงอำนาจ

ณ บัดนี้ อาจารย์มหาวิทยาลัยมีเพียงตกต่ำในเชิงเศรษฐกิจเท่านั้น หากยังตกต่ำในเชิงภูมิปัญญาและจริยธรรมอีกด้วย